

V. OTURUM TARTIŞMALARI (II. Bölüm)

6 Aralık 2001

Oturum Başkanı - Prof. Dr. İnci GÖKMEN (ODTÜ Kimya Bölümü)

OTURUM BAŞKANI- Çevre ve Enerji oturumunun ikinci kısmına hoş geldiniz. Bu kısımda da öncelikle ufak değişiklikler var, onları size aktarayım: İlk sıradaki konuşmacımız Sayın Arif Künar'ın bir toplantısı varmış, o toplantıya gitmek üzere ayrıldı. Sayın Künar, mümkün olabilirse sonuna yetişmeye çalışacak. O nedenle de bu listede 7. sırada gözüken Şahine Can'ın bildirisini olan "Enerji Üretimi Maliyetine Farklı Bir Bakış" isimli tebliğiyle başlayacağız.

OTURUM BAŞKANI- Sayın Şahine Can'a teşekkür ederim.

Şahine Can'ın salondan ayrılması gerekiyor. Onun için sorular varsa, kendisine şimdi yöneltilmez ya da bu konudaki katkılarınızı şimdi vermenizi bekliyorum.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN- Çok teşekkür ediyorum ve bu yaklaşımı, duyarlılığı kutluyorum. Sorum çok basit, amirleri ne düşünüyor acaba?

ŞAHİNE CAN- Amirlerime bunlardan birer nüsha verdim, okudular ve bu tebliğle katılmamı uygun buldular.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN- Yani bundan sonra yapılacak projelere bu tepkiyi, bu duyarlılığı nasıl düşürecekler? Bu konuya nasıl yaklaşıyorsunuz? Yani bunu kuramsal bir yerde bırakmamak lazım.

ŞAHİNE CAN- Elektrik Etüt Genel Müdürlüğü'nde yaklaşık 10 senedir çevre mühendisi olarak görev yapmaktayım, arkadaşım 4 senedir görev yapıyor. Kendi gördüğümüz çevre ve enerji .... uzlaşmaması bazında gördüğümüz eksiklikleri bireysel bazda çözmeye çalışıyoruz, mevcut mevzuatı da kendimize destek almaya çalışıyoruz ve mevzuatta eksiklikler görürsek, uluslararası mevzuatlara başvuruyoruz.

Aslında şunu söylemek istiyorum: İşe ilk başladığımda, bu konuda Japonlar, JAICA VE IPDS örnek olmuştu, Elektrik İşleri Etüt İdaresi çevre konusuna kendiliğinden girmemişti maalesef, yabancı bir kuruluşun desteğinde bu işe başlamıştı. Hakikaten geçen 10 yıl içerisinde de projede anaç bir duyarlılıkla çevre işini ele almış bulunuyoruz. Birlikte

görev yapmış olduğumuz inşaat mühendisleri, jeoloji mühendisleri, hidroloji mühendisleri, yer seçiminde, malzeme alımı seçiminde, tarım alanlarının baraj malzemesi olarak kullanılmaması konularında bizimle aynı duyarlılığı yavaş yavaş da olsa paylaştılar.

Söyleyeceklerim bu kadar; yani bireysel bazda da olsa çevre konusunu hem kurumumuza getirmiş olduk hem de işe girdiğimiz tarih olan 1991'den bu yana yapılmış olan projelerde her projenin içerisinde bir ön ÇED bulunmakta, çevresel etkiler detaylı olarak ele alınmış bulunmakta. ÇED raporu sadece laf kalabalığı şeklinde ifade edilen bir rapor olarak görülmemekte ve birebir önlem alınarak, inşai önlem, jeoloji önlemi ve hidrolojik önlem alınarak maliyete yansıtılmaktadır; raporlarımızı, bu ürünü inceleyebilirsiniz.

OTURUM BAŞKANI- Bu katkı için teşekkürler. Başka soru var mı?

SALONDAN- Kısa bir gözlemim hakkında sizin görüşünüzü soracaktım. Geçtiğimiz yıllarda bu GAP bölgesinde dolaşma fırsatım oldu, bir şey dikkatimi çekti, bunu her fırsatta da dile getiriyorum. Orada yaşayan insanlar sulu tarıma geçtikleri için çok mutlular, yani bunu oldukça yoğun bir şekilde kullanıyorlar; fakat sanki orada da bir aşırıya kaçma ve bunun sonucunda da çok kısa zamanda bir tuzlanma, topraktan, besinlerin kaybıyla gündeme gelecek diye bir endişe taşıyorum. Yani o konuda halkın eğitim yapılırsa ve bu bilinçli bir şekilde; yani böyle hakikaten her gittiğimiz yerde şakır şakır sular akıyordu.

Bir de bu HES'lerde sanırım ha bire hidroelektrik santral yapmak yerine kod farklarıyla...???

ŞAHİNE CAN- "Nehir tipi santral" denilen; yani rezervuarsız, baraj gölü olmadan kısa kodlardan "Nehir tipi HES" denilen çalışmalar yapılmakta zaten, Elektrik Etüt'te de şu an ona dönüş var. Özellikle Doğu Karadeniz Havzası gerçi DSİ'nin elinde, projeyi onlar yapıyorlar, ama nehir tipi HES'e bir dönüş var; gölsüz, baraj gölsüz, rezervuarsız, yükselti kodlarla.

SALONDAN- Bir de şunu soracaktım: Ilısu Barajı'yla ilgili son durum, yani basında değişik şeyler duyuyoruz.

ŞAHİNE CAN- Ben de basından takip ediyorum; çünkü Ilısu Barajı yine DSİ'nin projelerinden biri, gelişmeleri ben de tam bilemiyorum açıkçası. DSİ'den yetkili arkadaş buradaydı, bilemiyorum var mı?

HAKAN BEZİRCİ (GAP İdaresi)- Evet, Ilısu Barajı DSİ'nin bir projesi ama Dicle üzerinde bizim hiçbir barajımız yok. Yapılacak tek baraj ama çok büyük bir baraj. Bununla ilgili çok önemli çevresel kısıtlar var aslında ve siyasi kısıtlar da var, bunları siz de izliyorsunuz.

Son durum: Özellikle Kürt lobisinin de katkısıyla veya desteğiyle İngilizlerin kredi vermekten vazgeçmeleridir. Çünkü pilot firma İngiliz'di, Balforweet, projeden çekildi. Türk Hükümeti, İtalyan ve diğer ortaklarla yeni bir ortaklık veya arayış içinde. Tabii çok taraflı sorunları olan bir proje.

Siz, biraz önce de hidrolik enerjinin açıkçası çok temiz olduğu için tercih edilecek bir enerji kaynağı olduğunu söylediniz. Tabii bu çok geniş bir konu, şimdi bunu burada tartışamayız; ama burada yaklaşımınızda da söylediğiniz gibi, kuruluşlandırılması, çevresel maliyetinin kuruluşlandırıldıktan sonra bakılması çok önemli, belki termik santralden daha da pahalıya çıkabilir çevresel maliyeti. Örneğin demin söylediniz, baraj gölü yapılmadan debisinden faydalanılarak sadece HES olarak yapılacak Çoruh Havzası'nda 18'i aşkın santralin pek çoğu oranın doğal dokusunu mahvedecek, baraj olmadan. Fırtına Vadisi'nde zaten bir miktar yapıldı; çünkü suyunu alıyorsunuz, kurutuyorsunuz ve oranın doğa sistemini, ekosistemini mahvediyorsunuz. Bildiğiniz gibi, dünyanın 200 doğal ormanından ilk 200'ünden biri Doğu Karadeniz.

GAP'a dönersek, tabii "tuzlanma" dedi hocamız, o konuda da çok ufak bir bilgi vereyim. Esasında bugüne kadar GAP bölgesinde tuzlanan alan Akçakale'de -Harran Ovası'nın güney tarafı ve Suriye sınırına, Urfa'nın güney tarafında- GAP Projesinden önce DSİ'nin yaptığı kuyulardan alarak yaptığı sulamadan kaynaklanan tuzlanmadır ve şu anda 15-20 bin hektar çöl olmuştur tuzluluktan.

Harran Ovası'nda bu sizin söylediğiniz 95 yılından sonra sulamaya açılmıştır ova, Urfa yöresinde ve hızla fazla su kullanmaktan dolayı bu tehlike büyümüştür. Ama henüz GAP Projesinde "tuzlanmış" dediğimiz bir alan yoktur, ama tehlike büyüktür. Buna mukabil bizim idaremiz, DSİ ve Tarım Bakanlığının, Köy Hizmetlerinin de çalışmaları sonucu, valinin de katkıları sonucu son bir-iki yılda olumlu bir ilerleme vardır. O da çiftçi su birliklerine suyu belli bir oranda vermek ve onlara bırakmak; yani katılımıcılığı da bir yerde teşvik edip sorumluluğu da onlara bırakmak şeklinde ve su miktarlarında azalma vardır.

Ancak buradaki ana sorun bence şudur: DSİ projelerinde, GAP bölgesindeki projelerinde de tüm sulama sistemlerinin sadece yüzde 10'u, hatta yüzde 10'undan da az sulanacak alanın, "1 milyon 700 bin hektar alanın çok az bir kısmı damla sulamayla olabilir" denilmektedir. Yani şu anda paradigma olarak salma sulamadan kesinlikle kurtulmalıdır Türkiye; yani barajı dizayn ederken aslında sulamayı konuşmuyoruz. İkisi senkronize gitmeli, maliyetler de birlikte incelenmeli, drenaj da olmalı, "sulama" deyince onun ikizi olan drenaj sistemleri olmalı. Maalesef GAP'ta yüzde 80'i bulan baraj gerçekleşmesine karşılık sulama projelerinde yüzde 12'lerdeyiz, drenajda yüzde 1'lerdeyiz. Bilinçlenme belki projeden daha ileride. Bir şansımız var; henüz daha yüzde 12'lerdeyiz sulamada, bu da yüzde 50'lerde filan olsaydı durumumuz daha da kötü olacaktı.

Aslında kamu kurumları bunun bilincinde; Trakya'daki çiftçi birlikleri örneğinde olduğu gibi, GAP bölgesinde de sulama birliklerine tamamen yönetimi devretmeye çalışıyorlar ve bunun da yoğun eğitimini veriyorlar. Yani hiçbir şey yapılmamış değil ama alınacak daha çok yol var diyorum.

OTURUM BAŞKANI- İkinci konuşmacımız Sayın Gökhan Candoğan, Elektrik

Mühendisleri Odası Hukuk Müşaviri. Sayın Candoğan "*Piyasaya Dönüştürülmeye Çalışılan Elektrik Enerjisi Hizmet Alanının 3. Kuşak İnsan Hakları Çerçevesinde Değerlendirilmesi*" başlıklı tebliğini sunacak.

GÖKHAN CANDOĞAN (EMO Hukuk Müşaviri)- Tebliğin konusu "Elektrik Piyasası Yasasını 3. Kuşak Haklar Çerçevesinde Bir Değerlendirmeye Tabi Tutmak." Üçüncü kuşak haklardan kastımız da asli olarak çevre hakkı ve yurttaşlar açısından bilgi edinme ve yönetime katılma olarak tanımlanan haklar.

Yasanın değişik yönlerden değerlendirilmesi sanırım sempozyumda çeşitli konuşmacılar tarafından yapıldı, o yüzden ne getirdiğine çok fazla girmek istenmiyorum. Ama neden böylesi bir sunuş olduğunu kısaca belirtmek gerekirse, bu yasanın özelinde; yani bu yasayı temel alarak, bugün dünyada Dünya Ticaret Örgütü ve ilgili kurumlar çerçevesinde yapılmaya çalışılan ve yurttaş hareketi olarak başlayıp bir anlamda oldukça yaygınlaşan bir küreselleşme karşıtı hareketin değerlendirmesini yapmanın mümkün olduğunu düşünüyorum. Çünkü gerek bu yasanın temelindeki mantık, gerekse üçüncü kuşak haklar olarak çevre ve yurttaşların yönetime katılması ve bilgi edinme hakları kanımca bu çatışmanın ana eksenini oluşturuyor ve bu nedenle böylesi bir başlık seçtim.

Odanın düzenlediği İkinci Enerji Sempozyumu'nda önceki yıl yine Elektrik Piyasası Yasası tartışılıyordu ama o zaman tabii ki bir taslak söz konusuydu, orijinali İngilizce olarak hazırlanmış bir taslak vardı ortada. Bu taslak üzerinden getirilmeye çalışılan sistemin eleştirisini yapmış ve bu eleştirilerin dikkate alınması gerektiğini, Türkiye gerçekleri açısından dikkate alınmasını istemiştik ama eleştirilerin hiç birisi dikkate alınmadan, çeviri bir metin olarak karşımıza çıktı yasa.

Bu yasa, diğer özelleştirme yasaları ya da diğer alanlara ilişkin yasalara göre oldukça önemli kanımca; çünkü elektrik enerjisi özellikle tüm yurttaşların kullanmak durumunda olduğu, vazgeçilemez bir ihtiyaç ve bir ülkenin, bir toplumun temel yaşamını idame ettirmesi açısından da çok önemli. Bu nedenle de Anayasa Mahkemesi tarafından stratejik bir kamu hizmeti alanı olarak tanımlanmış bir sektör. Elektrik Mühendisleri Odası'nın temel yaklaşımı da, başından itibaren elektrikle ilgili her türlü hizmetin, elektrik üretimi, iletim ve dağıtımın ve benzeri hizmetlerin kamusal hizmetler olarak değerlendirilmesi çerçevesinde oldu.

Türkiye'de uzun bir süre bu alan kamusal bir hizmet alanı olarak organize edilmişken, özellikle 90'lı yıllarla birlikte yoğun bir şekilde bir özelleştirme çabasını görüyoruz. Ardı ardına çıkarılan yasal düzenlemeler var, Anayasa Mahkemesi kararları var, Anayasa Mahkemesi kararlarına rağmen çıkarılmış yasal düzenlemeler var, fiili uygulamalar var ve bugün geldiğimiz bir nokta var. Bu 10 yıllık süreçte, gerek hukuk devleti açısından, gerekse ülkenin kendine özgü koşulları açısından, elektrik enerjisiyle ilgili olarak oldukça kötü bir tecrübe yaşadığımızı söylemek mümkün.

Bir yandan özelleştirme temel alınmıştı, ancak bugün onca yasaya ve onca fiili

uygulamaya rağmen halen bu sektörün ağırlıklı olarak kamu hizmeti olarak yürüdüğünü, bununla birlikte fiili olarak yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamalar sayesinde sektörün kamu hizmeti yanında oldukça çarpıtıldığını ya da bozulduğunu ve bir anlamda ne bir kamusal hizmet alanı ne de bir özel sektör hizmeti alanı, ne olduğu belli olmayan ve çok sağlıklı bir yapıya kavuştuğunu söyleyebiliriz.

Bu 10 yıllık gelişimin sonunda 4628 sayılı Elektrik Piyasası Yasası -sonradan Enerji Piyasası olarak değişti ama elektrik olarak devam edeceğim- çıkartıldı. Bu yasanın amacı; yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli, çevreye zarar vermeyen bir elektrik arzı sağlamak ve bunu istikrarlı ve şeffaf rekabet içinde faaliyet yürüten bir piyasa ortamı içerisinde yürütmek. Yasanın temel amacı, birinci maddesinde, amaç maddesinde bu şekilde belirtilmiş. Bunlar özellikle yeterli, kaliteli, sürekli ve düşük maliyetli ve de çevreye zarar vermeyecek şekilde elektrik arzı açısından son derece kulağa hoş gelen sözler; ancak bir yasal düzenlemenin ne denli söylediği amacı yerine getirebilir yetenekte olduğu, o yasanın içerisinde yasanın uygulanmasına yönelik ya da hedeflediği amaçlara uygun araçları taşıyıp taşınamasına doğrudan bağlı.

Yasanın amaç maddesinde bu hususlar sayılmış olmasına karşın, yasanın geri kalan bölümünde özellikle kaliteli, düşük maliyetli ve çevreye zarar vermeyecek, çevreye uygun elektrik arzı sağlayacak hiçbir hukuki araca rastlamak mümkün değil. Yasanın hemen hemen hiçbir maddesinde, mevcut çevre yasalarına ya da çevre düzenlemelerine atıf görmek bile mümkün değil; kaldı ki, bu sadece atıfla olması gereken bir şey değil, çok daha ciddi bir düzenleme olması gerekiyor. Ancak bu yönde sadece amaç maddesinde doğru dürüst bir düzenleme var.

Kaliteli, yeterli ve düşük maliyetli bir elektrik arzını sağlayacak hukuki araçların da bu yasanın içerisinde olmadığını düşünüyorum. Çünkü yasanın temel mantığı zaten yatırım ve yatırımcıyı korumaktır, kamu hizmeti alanının bir piyasa çevrilmesi ve bu piyasa içerisinde aktörlerden birisi olan yatırımcının ve yatırımının korunması temel mantığıyla hazırlanmış bir yasal düzenleme. Böylesi bir yasal düzenlemenin içerisinde onların belirttikleri anlamda bütün aktörlerin eşit silahlara sahip olduğu bir piyasanın varlığı söz konusu değil; çünkü aktörlerden bir tanesi hedeflenerek bu yasal düzenleme çıkartılmış.

"Piyasa" denilince benim aklıma üretici geliyorsa, aynı oranda da bu üretilen hizmeti, elektriği kullanacak tüketici ya da yurttaş da önemli bir aktördür. Yurttaşların haklarına ya da tüketicinin haklarına yönelik tek bir madde; o da yasa tasarısının aslında yokken, Meclis'te eklenen bir hüküm var 13. Maddede. O da elektrik arzıyla ilgili tüketicilerin zararı ortaya çıktığında nasıl hareket edileceğinin bir yönetmelikle düzenleneceğini belirtmiş. Onun dışında yurttaşlara ya da elektrik abonelerine yönelik hiçbir düzenleme söz konusu değil. Gerek bağımsız idari kurul olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun yapısı, oraya atanacak kişiler ve gerekse de bu kurulun hazırlayacağı yönetmelikler, çıkaracağı direktifler ya da uygulamalarına yön vermek açısından görüşünü alacağı kişi ve kurumlar açısından hiçbir şekilde yurttaşın, yurttaş örgütlenmelerinin ya da bu alanda

faaliyet yürüten meslek odası ve sendikalarının sözünün ya da görüşünün alınmasına dair hiçbir düzenleme söz konusu değil. Enerji Piyasası Kurulu'na yapılan atamalar da zaten bu çerçevede gerçekleşti.

Bu nedenle yasanın amaç maddesinde belirtilen hedeflere ulaşma olasılığının zaten başlangıç itibarıyla olmadığını düşünüyorum. Az önce de belirttiğim gibi, yasanın temelinde zaten İngilizce hazırlanmış, orijinali İngilizce olan bir metindir, Türkiye'de ve Türkiye yurttaşları tarafından hazırlanmış bir metin de değildir. Tamamıyla Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve IMF'nin özellikle bu amaçta verdiği krediler çerçevesinde, onun uygun gördüğü yabancı danışman şirketler tarafından hazırlanmış bir yasadır. Yasanın felsefesi de buna uygun, yani Dünya Ticaret Örgütü'nün varlığı temel olarak yatırım ve yatırımcıyı korumaktır ve bu yönde uluslararası anlaşmalar yapmak, uluslararası uygulamayı geliştirmektir. Bu felsefeyle hazırlanmış ve önceliği tamamıyla yatırım ve yatırımcıyı korumaya vermiş.

Bugün özellikle bir-iki yıldır Dünya Ticaret Örgütü'nün, IMF'nin toplantılarının yapıldığı yerlerde yurttaş hareketi olarak gelişen küreselleşme karşıtı hareketse, özellikle üçüncü kuşak haklar açısından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurttaşların ve sendikaların ve kamu yararına çalışan kurumların mücadeleleriyle elde edilmiş birtakım haklar var; sosyal devlet, bunların en temel ve en önde gelenidir. Bunun ötesinde bugün bizim sunuşumuzun yer aldığı çevre hakkı, üçüncü kuşak olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilmiş ve birçok ülkenin anayasasına girmiştir. Bunun da ötesinde son yıllarda gelişmekte, özellikle Avrupa Birliği bünyesindeki ülkelerde yurttaşların yönetime daha fazla ve daha etkin bir şekilde katılmasını ve demokrasiyi bu sayede daha köklü bir şekilde yerleştirmesinin aracı olarak bilgi edinme ve yönetim katılma hakları düzenlenmiş.

Ancak bir yandan ülkelerde ulusal düzeyde yurttaşların ve örgütlerin mücadelesiyle bu tür haklar ulusal düzenlemelerin içine girmektedirken, bir yandan da yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle 60'lardan ve 70'lerden sonra "Bretton Woods ikizleri" denilen Dünya Bankası ve IMF'nin ve sonradan kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nün bu gelişen hakları bir yerde tamamıyla kesintiye uğratarak doğrudan yatırımcıyı korumaya yönelik bir haklar manzumesini bir dünya anayasası olarak ve doğrudan uygulanır bir şekilde yaşama geçirme çalışması var. Bu belki bir 20-30 yıllık çatışma alanıdır ve bugün bu çatışma alanının doğrudan sokaklara kadar yayıldığını, çok ciddi bir sorun haline geldiğini düşünüyorum.

Bu çerçevede, bu yasada da temel mantık ve hazırlayıcıların mantığı bu olduğu için, ne çevre ne de yurttaş hakları açısından hiçbir düzenlemenin yer olmadığını düşünüyorum. Böylesi bir yasanın Türkiye açısından mevcut elektrik sorunlarını ya da gelecekte doğabilecek sorunları karşılama kapasitesinin hiçbir şekilde var olmadığını düşünüyorum; çünkü bu daha çok yasanın tekniğine ilişkin bir şey, ama örneğin, "rekabete açık, istikrarlı ve şeffaf bir piyasa" gibi bir istem var. Türkiye'de 10 yıldır birtakım şeyler yapılmaya

çalışılıyor, birtakım özelleştirme uygulamaları var; AKTAŞ Elektrik var, Çukurova Elektrik var, 96'da başlanan bir "işletme hakkı" diye bir projeleri var -ihalesi çıkılmış ve bitirilmiş- 3-4 tane yap-işlet projesi var, 4 tane yap-işlet-devret projesi var. Bunlar yaşama geçirilmiş, sözleşmeleri imzalanmış ve 20-30 yıllık bir süreyle yatırımcısına garanti verilmiş sözleşmeler.

Bu sözleşmelerin olduğu bir yerde -ki yasada bu yönde de çok açık bir hüküm olduğunu söylemek mümkün değil, bir geçiş dönemi öngörülmüş- bu sözleşmelerin olduğu bir ortamda bu yasaya bağlı olarak herkesin eşit silahlara sahip olduğu, sadece yatırımcılar açısından bir ortamın varlığını belki bir 20-30 yıl süreyle öngörebilmek mümkün değil. Çünkü bu şirketler, varolan şirketler haklarından vazgeçme konusunda oldukça tutucu davranacaklar; çünkü yeni getirilen durum daha aleyhlerine ve bu yönde daha önceden kabul edilen uluslararası tahkime yönelik Anayasa ve yasa değişikliği bu yatırımcılara eğer bu yasa çerçevesinde birtakım haklarından mahrum kalmak durumunda kalırlarsa, uluslararası tahkime başvurarak tazminat talep etme hakkı veriyor. Bu nedenle rekabete açık bir alan olabilmesi, piyasa şartlarının eşit bir şekilde işleyebilmesi ve istikrarlı bir elektrik arz ortamının sağlanabilmesi zaten şu an için ve önümüzdeki 20-30 yıllık bir dönem için mümkün görünmüyor.

Son gelişmeler çerçevesinde de zaten bu yasa şu anda oldukça ölü bir toprak üzerine çıkmış, özelleştirme faaliyetleri yeniden bir ertelenme ve durma noktasına gelmiş, ne olacağı çok belirsiz. Uygulanması şansı şu an için ve yakın bir gelecekte çok düşük olan bir yasa olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin elektrik sektöründeki sorunlarının çözümü kamusal projelerde yatmaktadır diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Üçüncü tebliğ "*Türk Enterkonnekte Sisteminden Kaynaklanan Elektrik Alanları ve Elektromanyetik Alanlar*" başlıklı tebliğ. Bu tebliğ, Metin Yıldırım, Cem Çakıroğlu ve Hüseyin Bilgi tarafından hazırlanmış. Tebliği, Elektrik Üretim A.Ş. Çevre ve Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Daire Başkanlığı Müdür Yardımcısı Sayın Cem Çakıroğlu sunacak.

Sayın Cem Çakıroğlu'na çok teşekkür ediyorum. Sanırım bu oturuma yönelik katkı sorularınızı alabiliriz.

CUMHURİYET ALPASLAN- Yazılı olarak da belirttiniz, sözlü olarak da dile getirdiniz. Şöyle: iletim tesisleri, yerleşim alanları ve hassas ekosistem bileşenlerinden mümkün olduğunca uzak tutulması konusu. Aynı sektörde çalışıyoruz, ben yatırımlarla ilgiliyim; Batı bölgesinde ne yazık ki bu yatırımlarla ilgili çalışmalarda, yatırımların oluşturulması konusunda hazırlanan raporlarda daha farklı kriterler göz önüne alınmıyor ve dediğiniz bu husus çok dikkati çeker bir nokta, ancak henüz yeterince önemsenmiyor.

Bilmiyorum, sizler konunun içerisindesiniz. Bu konuda bir yönetmelik çalışmalarınız var mı, başladınız mı, düşünüyor musunuz?

CEM ÇAKIROĞLU- Çevre Bakanlığı koordinatörlüğünde oluşturulmuş bir

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

kurumlar arası çalışma grubu var zannediyorum; bu iyonlaştırıcı olmayan radyasyonla ilgili bir yönetmelik hazırlama çalışmalarını uzun süreden beri devam ettiriyor, o dönem TEAŞ adı altında bu grubun bir üyesiydik. Zaten burada hangi esasların dikkate alınması gerektiği konusunda tartışmalar devam ediyordu. Bizim sektörümüzün yönetmeliği, Kuvvetli Akım Tesisleri Yönetmeliği'nde de az önce bahsettiğim çerçeve içerisinde yer alıyor. Bu tamamen çıkacak yönetmeliğe uyma zorunluluğunu getiriyor gibi görünüyor.

BURAK DAŞDEMİR (Elektrik Mühendisleri Odası)- Bu hazırladığınız yönetmeliğin uluslararası referansları neler?

CEM ÇAKIROĞLU- Hazırlanmakta olan bu yönetmeliğin referans değerleri, bu ICNRP tablosunda vermiş olduğumuz değerlerle birebir örtüşüyor.

Bu zaten hakikaten çok fazla ülkeyi, uzmanı ve kuruluşu toparlayan bir komisyon ve hakikaten rehberleri de çok kabul gören bir komisyon. Ancak biz bu komisyonun, yönetmeliği hazırlayan komisyonun sadece bir üyesiydik ve onun çalışmaları sonuçlanmadı. Dolayısıyla o komisyonun tercihlerinin gideceği yöne göre tabii o da değişebilir. Şu an Avrupa Birliği direktifi üzerinde çalışmaların iskeleti ve oradaki değerler de birebir zaten ICNRP'nin rehberinden alınma değerler.

OTURUM BAŞKANI- Tolga Bey, buyurun.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN (Galatasaray Üniversitesi)- Çok teşekkürler, gerçekten seviyeli konuşmalar.

Bu "referans" deyimini kullanıyorsunuz, anlaşılın bu alanda böyle kullanılıyor, ben pek rast gelmedim "müsaade edilen, şimdilik müsaade edilen en yüksek değer" demek yerinde olur diye düşünüyorum; yani "referans" zaten yabancı bir sözcük, bir onu söylemek ihtiyacındayım.

İkincisi, bu alanların ne yaptığına dair bir açıklama yerinde olur diye düşünüyorum. Ne yapıyor; alanlar, elektriksel üzerinde etkindir. Bundan önce bahsedilen iyonlaştırıcı ışınım, hücrelerinin, moleküllerinin, atomlarının elektronlarını yerlerine iletmek suretiyle şifrelerini bozabilir hücrelerin ve kanserojen etkilere yol açabilir. Burada hiçbir etki yok değil, muhakkak bir etki var. Bazen literatürde de rast geliyorum "manyetik alanların yahut elektriksel alanların hiç etkisi yok" türünden beyanlar oluyor, benim bulunduğum nokta itibarıyla katılmak olası değil; yükleri muhakkak etkiliyor. Bizim de vücudumuzda yükler var, bunlar etkileniyor, bunlar harekete geçiyor; yani altında durduğunuz zamanki halinizle uzağında durduğunuz haliniz arasında fark var.

Yükler ne zaman harekete geçer? Mesela, sağ omzunuzla sol omzunuz arasında sıcaklık farkı olduğu zaman yükler harekete geçer; çünkü sıcaklık farkı, voltaj farklılığı meydana getirir, o da elektrik alan meydana getirir ve yükleri harekete geçirir. Sol omzumuz ve sağ omzumuz birbirinden farklı sıcaklıklara maruz kaldığında kanserojen bir etkiye maruz kalmayız, ama üşütüyoruz; buna mümasil etkiler var mı yok mu bilmiyorum.

Sevgili Cem, bahsedersen, rastladıysan, Sevgili Başkan aracılığıyla rica etmiş olayım;

ben memnun olurum, dinleyiciler de herhalde ilgiyle dinleyeceklerdir diye düşünüyorum. Yani etkinin muhakkak kanserojen olması gerekmiyor, kanserojen etkiye yol açacak kadar bir etki söz konusu olur mu, onu bilmiyorum; ama muhakkak başka türlü biyolojik etkiler söz konusu. Sen de biyoloji alanında uzman değilsin; ama olsun, konuya eğildiğin için, eldeki literatür itibarıyla öteki etkiler neler, bunları bilmek ve duymak da konunun bütünselliği açısından yararlı olacak diye düşünüyorum.

Sevgili Gökhan'a da konuşmasından dolayı teşekkür etmek istiyorum. Bence bu sefer bir erkek üst duyarlılığı söz konusu. "Üçüncü kuşak insan hakları" ilk defa duyuyorum bu hakları. Birinci ve ikinci kuşaklara göre bunun farklılığı ne? Benim bilgisizliğimi mazur görürseniz, onu da merak ettiğimi paylaşayım istiyorum. Birinci ve ikinci kuşak insan haklarına oranla buradaki farklı bir duyarlılığa işaret ettiğini tahmin ettiğim insan hakları acaba hangi değerler üzerine oturuyor? Bu konuda bilgilennemeyi diliyorum.

OTURUM BAŞKANI- Sayın Çakıroğlu, buyurun.

CEM ÇAKIROĞLU- Referans değer kavramı aslında bilinçli bir tercih, bizim alışık olmadığımız bir kullanım. Kelimenin hangi dilden olduğunun yanında, orijinal literatürde de farklı bir şekilde; yani permesible şeklinde değil, referans şeklinde kullanıyor. Bunun da anlamı şu: Eğer bu değerler aşılsa -bu ICNRP'nin rehberindeki ifadeye yakın söylemçye çalışacağım- bu değerlerin aşılması, insan üzerinde herhangi bir sağlık etkisinin olacağı anlamına gelmiyor. Ancak bu değerlerin çok daha farklı, daha titiz bir şekilde araştırılması gerektiği bu rehberde söyleniyor. Bu referans değer, daha öte araştırma yapıp yapmayacağınıza sizi yönlendiren bir değer. Referans değer aşıyorsa, sizi aslında müsaade edilebilir başka bir değere yönlendiriyor. Bu rehberin içerisinde de bu vardır, aynı şekilde Avrupa Birliğinin direktifinde de bu şekilde bir yaklaşım vardır.

Ağırlıklı olarak aslında bu konuda da elektrik mühendisliği konusunda bir uzmanlığa ihtiyaç olduğunu gözlemledik. çünkü genel olarak ne olduğu hakkında herkesin fikri var; ama bu detaylarda ve -hemen ikinci sorunuza da geçmiş olayım- manyetik alan ve elektrik alan dolayısıyla vücut içinde oluşan ilave akım, elektriksel akımın ölçülmesine yönlendiriyor bu referans değerler ve o çok daha karmaşık bir konu. Referans kavramı burada, o nedenle "standart" veya "müsaade edilebilir" kavramı kullanmadık. Belki bu konu ülkemizin gündemine daha iyi girdikçe ve gerçekten uzmanları bu konuyu araştırdıkça, o kavramların pratikteki karşılığı ve hangi çalışmaların yapılması gerektiği biraz daha netleşecek.

EMA'nın etkisiyle ilgili olarak da özellikle elektrik alanının benzer mekanizmayla orta çıkardığı etkiler, insanın tüylerindeki kabarma, stres düzeyinin yükselmesi gibi görünen fiziksel etkilerinden bahsediliyor. Mide bulantısı, kalp cihazlarının durması gibi etkileri var; bu bir grup, bir etki grubu. Bu daha somut ortaya konulabilir, daha ölçülebilir ve daha genellenebilir değerler; yani birçok insanı aynı alana maruz bıraktığımızda, saç tellerinin kabardığını, tüylerinin kabardığını gözlemlemek büyük bir oranda mümkün

olabiliyor. Ancak kanser apayrı bir grup, zaten kanserin doğasından kaynaklı bu problem var. Aynı şekilde sigara, ki bağıl risk faktörü olarak yine araştırmalara ve bilimsel çalışmalara göre, manyetik alanın getirdiği bağıl risk faktörüne göre 4 kat daha fazla. Ama herkes kanser olmuyor ve bunun çok daha farklı bir şekilde ele alınması gerekiyor, zaten belirsizlik de kanserin doğasından bu nedenle kaynaklanıyor.

O bakımdan, görülebilir etkileri hakkında birazcık bilgi vermiş oldum; fakat diğer kanserojen etkiyle ilgili -ki daha çok polemik olan ve araştırma gereken konu o- olarak hakikaten çok daha fazla araştırma yapılması lazım ve tabii bünyeye ve benim sıraladığım birçok faktöre göre de bu etkiler değişiyor.

OTURUM BAŞKANI- Sayın Candoğan, buyurun.

GÖKHAN CANDOĞAN- Önce bir soru sorabilir miyim Cem Beye? Bu yönetmelik sadece enterkonnekte mi; yani o iletim sistemiyle ilgili mi, yoksa bu TV vericileri ve diğer elektrik ve manyetik alan üreten şeyleri kapsıyor mu?

Bir de özel bir şey; ama İstanbul'da Adalar'dan bir tanesinde kaçak olarak inşa edilmiş bir sürü TV vericisi var, yani tek bir tanesinin değeri ne olabilir? Çünkü gazetelere de yansdı, bunlardan sonra Ada'da kanser vakalarında ciddi bir artış olduğu söyleniliyor; bu enterkonnektenin dışında mı, bilgi verebilir misiniz?

CEM ÇAKIROĞLU- TEAŞ'ın yeni örgütlenmesinden sonra, iletim şirketinde Sayın Hüseyin Bilgi bu konuda yetkili ve bugüne kadar komisyon çalışmalarının başından sonuna kadar bulunmuştu, beni teyit edecektir. Fakat 50 hertz elektriği tanımlıyor ve bizim en azından üyesi bulunduğumuz frekansta elektriğin iletimi, kullanımı ve elektriğin geçtiği her yeri kapsamış oluyor; fakat diğer şeyler herhalde başka bir kapsamda ele alınabilir.

HÜSEYİN BİLGİ- Çevre Bakanlığı'nın eşgüdümünde ve Yüksek Çevre Şurası'nda alınan karar doğrultusunda ve ilgili bakanlıkların ve kamu kuruluşlarının oluşturacağı bir komisyonda bu mevzuata yasal düzenleme getirmek amacıyla 99 Mart ayında bu çalışmalar başladı. Sağlık Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, ilgili frekans ağırlıklarında herkesin bir adresi olması gerektiği konusunda hemfikir sağlandı. Sizin de bahsettiğiniz bu vericiler ve baz istasyonları, Ulaştırma Bakanlığı'nun bünyesinde, özellikle Telekomünikasyon Üst Kurulu'nun üstlendiği bir görev konumunda. Enerji Bakanlığı olarak bizden 50 hertz frekansı adres gösterildi, 50 hertz frekansındaki yasal düzenlemeler getirilmesi görevi bize biçilmiş vaziyette.

Sağlık Bakanlığı, özellikle MR cihazları, izotop ve benzeri manyetik alana maruz kalınabilecek ve vücudu etkileyebilecek ve ithal edilen tıbbi cihazlardan sorumlu olarak nitelendirildi. "Çok düşük frekans, orta frekans ve yüksek frekans" adı altında adreslemeler yapıldıktan sonra, Yoğunlaştırıcı Olmayan Radyasyon Yönetmeliği Taslağı'nın çalışmaları başladı. Bu çalışmalar kapsamında biz de 50 hertz, ICNRP'nin değerlerini baz alarak, Çevre Bakanlığı'na bu konuda görüşümüzü bildirdik.

SALONDAN- Yani bunlar da var.

HÜSEYİN BİLGİ- Yani daha böyle bir yönetmelik yayınlanmadı; fakat Telekomünikasyon Üst Kurulu'nun özellikle 900 ve 1 800 megahertz'teki cep telefonu baz istasyonlarına belli bir sınırlama ve yasal değerler getirdi, yayınladıkları yönetmeliklerde var bunlar.

OTURUM BAŞKANI- Size geçmeden önce, belki yine bunun devamı, sizin sorunuzu da biraz açma anlamında. Siz bu 50 hertzle çalışmalar yapmışsınız ama mesela şöyle de duyular oluyor zaman zaman: "Evde kullandığınız aletleri de dikkatli kullanın, mümkünse yatak odalarınızda herhangi bir elektrikli alet bulundurmayın" şeklinde. Yani benim anladığım kadarıyla şimdilik onun bir adresi yok mu; yani onunla ilgili kanun ya da düzenlemeleri yapan, bununla uğraşan bir birim yok mu henüz ya da Sağlık Bakanlığı mıdır bunun adresi?

HÜSEYİN BİLGİ- Aslında konunun sahibi, Sağlık Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı arasında gidip gelen bir süreçte yer alıyor. Tabii bu öneri şeklinde, tavsiye şeklinde, mümkün olduğunca bu elektromanyetik alan kaynaklarından uzak durulmasında, şu anda belirsiz olan etkileri konusunda da size hem bir fikir vermek anlamında böyle açıklamalar yer alıyor basında; ama bunların kaynağı oldukça önemli bizler için. Bizler de bunu teyit etmek için, mikrodalga fırın, buzdolabı, televizyon, ısıtıcının yer aldığı bir mutfakta bir ölçüm gerçekleştirdik, normal limitlerin altında kaldığı gözlemler olarak çıktı. Fakat bunların şu anda Türkiye'de Yoğunlaştırıcı Olmayan Radyasyon Yönetmeliği daha taslak halinde olduğundan dolayı bunları kıyaslayacak bir mercii yok.

SALONDAN- Ama bunlar yine o kapsama giriyor, yine 50 hertz olduğu için, yine elektrik olduğu için; yani o aletlerin yarattığı elektromanyetik alan olmasından dolayı yine aynı yönetmeliğin içerisinde kalıyor. Dolayısıyla adresi yönetmelik olacak, adresi belli olacak.

OTURUM BAŞKANI- Sanırım sizin bu enterkonnekte sistemi belli bir grup popülasyonunu etkileyecektir ama diğerlerinin etkilediği kişiler ve o kişilerin maruz kaldığı süreleri göz önüne alırsanız, çok daha yoğun bir kitle var. Dolayısıyla bu çalışmalar yapılırken, sanırım bir şekilde ya bir başka yönetmelik ya da bu yönetmeliğin içinde oraya da bir yer verilmeli. Yani hiç değilse şu anki mevcut uluslararası referans değerlere bir atıfta bulunulması gerekir diye düşünüyorum.

HÜSEYİN BİLGİ- Yani dediğim gibi, bu yönetmelikte yer alıyor zaten fakat kuruluş olarak bizim alanımızın dışında kaldığı için o ölçümleri yaptırmadık. Tabii ki o ölçümlerin yapılmasında fayda var, zaten bizim gözlemlerimiz de o tarafta daha fazla riskin bulunduğunu bize gösterdi. Ancak bizim kuruluşumuz tabii kendi konusuyla ilgili ölçüm yaptırabildi; fakat katılıyorum, onun ölçümünün yapılması lazım.

GÖKHAN CANDOĞAN- Tolga Beyin sorusu; bu insan hakları için değişik adlandırmalar da var, her biri belli bir tarihsel döneme ve birtakım haklara denk gelen bir tanımlandırma. Birinci kuşak insan hakları, klasik ya da temel insan hakları olarak

tanımlanır; yaşam hakkı, vücut bütünlüğü hakkı ve benzeri çok klasik haklardır. Bunlar burjuvazinin mücadelesi sonucunda elde edilmiş, mülkiyet hakkı da bunların içindeki haklardır.

İkinci kuşak haklar ise, daha çok sosyoekonomik haklardır. Bunlar da işçi sınıfının mücadelesine denk gelen ve onun mücadelesi sonucunda kabul edilmiş, Anayasa ve yasal düzenlemelere girmiş haklardır. Burada birinci kuşak insan haklarının, insanın onuruna yakışır bir şekilde yaşaması için yeterli olmaması, özellikle ekonomik anlamda yetersiz kalması nedeniyle sadece hakların tanımlanması değil; aynı zamanda o hakların elde edilebilmesi ve yaşama geçirilmesi için, gerekirse devletin gerektiğinde müdahale etmesi fikri üzerinden yaşama geçirilmiş ve işçi sınıfının mücadelesiyle daha çok yaşama geçirilmiş haklardır.

Üçüncü kuşak haklar ise dayanışma hakları olarak da tanımlanıyor. Bunlar da özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde bağımsızlıklarını elde eden gelişmekte olan ülkeler ya da sömügelikten yeni kurtulan ülkelerin sadece ulusal bağımsızlığı elde etmenin ülke ve toplum açısından iyi bir yaşama kavuşmak ya da temel insan haklarını elde etmek açısından yetersiz kalması, uluslararası arenada yetersiz kalması fikri üzerinden geliştirilmiştir. Dediğim gibi, bu da üçüncü dünya ülkelerinin dayatması, bastırmasıyla kabul edilmeye başlanan haklardır. Barış içinde yaşama, çevre hakkı, bilgi edinme ve katılma hakları ve insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkı; bunlar dayanışma hakları olarak tanımlanıyor.

Dediğim gibi, bu da en son ortaya çıkan hak demeti ve şu anda çoğu anlamda çevre hakkı dışında çok fazla yaşama geçirilebilmiş değil. Ama varlık nedeni, üçüncü dünya ülkelerinin uluslararası siyaset ya da varolan dengesizlikler nedeniyle kendilerine ve yurttaşlarına daha iyi bir yaşam sunma çabası olarak değerlendirilebilir; yani bunların hepsi böyle bir tanımlama içerisinde.

OTURUM BAŞKANI- Başka soru ya da katkı var mı?

Arif Künar, ilk konuşmacımız olarak görünüyor listede; ancak başka bir toplantıya yetişme durumunda olduğu için onu biraz geç bıraktık. Arif Künar, "Daha Fazla Çevre, Daha Az Yolsuzluk İçin Ulusal Enerji Konseyi ve Elektrik Tüketicileri Konseyi" adlı bildiriye sunacak.

HAYATİ KÜÇÜK- Arif bey birtakım modeller önerdi, bunu da biraz Elektrik Mühendisleri Odası'nın bugüne kadarki yapmış olduğu mücadelenin bir seyir değiştirerek bu yönde olması gerektiğini söyledi ve bunu da bu yeni dönemde liberal piyasa ekonomisine uygun tarzda örgütlenecek sektöre bir karşı duruş biçiminde sundu. Oysa bu tür örgütlenmeler piyasa ekonomisinin kendi içinden gelen çözümler olarak karşımıza çıkıyor; yani ona tepki olarak, ona karşı bir muhalefet örgütleri biçiminde ortaya çıkan örgütlenme modelleri değil bunlar. Sistemin kendi içerisinde bir iyileştirmeye yönelik, sistemi daha fazla oturtmaya yönelik modellerdir ve orada yatırımcının karşısında tüketici,

arz-talep ilişkisindeki taraflar olarak karşımıza çıkıyor. Tüketici değil, esasında bir müşteri gibi algılanan bir topluluktur o ve arz-talep ilişkisi içindeki dengeleri sağlamaya yönelik organizasyonlardır.

Dolayısıyla önerilen model, yasayla hedeflenen sisteme herhangi bir karşı duruş içermiyor. Nitekim önermiş olduğu örnekler de tamamen serbest piyasa ekonomisi mantığına uygun bir düşünce ve hayat tarzı içermektedir. Zaten daha önceki sunuşlarda da hep burada dile getirildi, böyle bir sisteme geçmek de ortaya konulan yasayla pek mümkün gözüküyor. Dolayısıyla böyle bir organizasyonu gerçekleştirmek de düşündüğü gibi; yani bir rekabetçi ortamın -ki, bildirisinde de benzeri şeyler söyleniyor- sağlanması, daha ucuz ve daha kaliteli bir arzın sağlanması şeklinde bir şey zaten mümkün değil ve böyle bir organizasyon yapmakla da böyle bir sonucu elde edebileceğimizi zannetmiyoruz. Dolayısıyla, Elektrik Mühendisleri Odası'nın da böyle bir çalışması olduğunu da en azından ben bilmiyorum. Bunu da belirtmek istiyorum; yani kendisi tekrar önermiş olduğu modelin liberal piyasa ekonomisiyle karşılaştırmasını kısaca yaparsa...

NİLGÜN ERCAN- Benim de Hayati gibi sorudan çok katkı ya da bir tartışma konusu niteliğinde olacak. Arif'in tebliğini okudum, burada çok kısa geçti. Orada özellikle belki adım da geçtiği için söz alma ihtiyacı hissettim. Biraz önce Hayati'nin aktarmaya çalıştığı ve burada şu ana kadar da çeşitli arkadaşlar tarafından dile getirilen, özellikle TMMOB çevresinden de dile getirilmeye çalışılan nokta şu: Bugün geline noktanın kökeni aslında siyasi, yani ben de kişisel olarak bu fikirdeyim ve şu anda da zaten kendi adıma konuşuyorum. O anlamda da buna karşı verilecek mücadelenin sadece teknik çözümlerle ve teknik arayışlarla çözümlenebileceği kanısında değilim.

Ayrıca bugünden önce de, daha önceki dönemlerde de Elektrik Mühendisleri Odası ya da başka odaların bu türden kurullarda yer alma ya da yönetime katılması yönünde bizim çevrelerimizden gelen taleplere de karşı çıkmış bir insanım. Neden karşı çıkmış bir insanım? 1980 sonrasında getirilen politikalarla birlikte çok cazip olan başka anahtar kelimeler ortaya çıktı; işte bunlar katılımdı, yönetişimdi, yerelleşmeydi ve hep demokrasi adına bunların yapıldığı yepyeni bir yönetim biçiminin ortaya atıldığı iddia ediliyordu. Fakat bunları gördük ki, aslında bu ciddi bir yanılısma. Ulus-devlet yok edilerek, mevcut durumdan çok daha geriye götürmenin yanıltıcı, yanılsama oluşturucu araçları bunlar. Dolayısıyla da kendi adıma böyle bir şeyi paylaşmam gerektiğini hiç de düşünmüyorum, ayrıca taşları çok fazla yerlerinden oynatmanın anlamı da yok.

Yani şöyle düşünüyorum: Bu ülkede ulusal boyutta enerji politikalarının oluşturulmasından ve bu alanın yönetiminin yerine getirilmesinden birinci derecede sorumlu olan yer Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'dır. Bizim yapmamız gereken de şudur: Bu Bakanlık ve bu ulusal sorumluluk taşıması gereken organları esas sorumluluklarına ve asli görevlerine davet etmemizdir ve ben bunun çok önemli bir işlev olduğuna da zaten inanıyorum. Hiç kurullarda filan yer almaya gerek yok, Elektrik Mühendisleri Odası bugüne kadar bir kurulda da yer almamıştır örneğin; ama benim

görüşüme göre -ki, Elektrik Mühendisleri Odası üyesi değilim- Türkiye'de enerji politikalarının belirlenmesinde ya da süreçlerde aslında yine etkin de olabilmiştir. Yeterince olmuş mudur, değil midir, diğer odalarımız aynı etkinliği gösterebilmişler midir, bunlar çok tartışılır; fakat illa bir yerlerin içinde yer alarak değil, dışında kalarak da etkin olmanız mümkündür, hatta belki çok daha fazla mümkündür.

Yani şunu söylemek istiyorum: Enerji Tabii Kaynaklar Bakanlığı, bürokratları, teknokratları; Bakanlığa bağlı çeşitli kamu kuruluşları, bürokratları, teknokratları ve bir yatırımın doğru yapılması ya da bu yatırıma gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmadığı yönünde karar verecek olan mekanizmalar bunlar. Bunları yerine oturtalım ve onların doğru çalışması, doğru yönde çalışması, ulusal politikalar doğrultusunda çalışması için mücadele verelim. Görevleri, işlevleri birbirine karıştırmayalım bence.

Ayrıca şunu da çok açık ve net söyleyeyim: Biz kamu yönetimini savunuyoruz; fakat kamu yönetimini savunmak demek, kamu kuruluşlarının bugün içinde bulunduğu durumu savunmak anlamına kuşkusuz ki gelmiyor. Ama biz eğer o kamu kuruluşlarının içerisinde, emir-komuta zincirinin dışında, kapıkulu zihniyetinin dışında bir çalışma sistemini göz ardı edersek; yani orada şu anda memur sendikalarının verdiği mücadeleyi, işçi sendikalarının verdiği mücadeleyi ya da vermesi gereken mücadeleyi göz ardı edip bir EMO vasıtasıyla ya da birtakım meslek kuruluşları vasıtasıyla oralara katılarak oraları düzelterceğimizi zannederseniz bence çok büyük bir yanlışlığa düşeriz. Dolayısıyla ben de kendi adıma pek de bu görüşlere katılmadığımı belirtmek ihtiyacı hissettim.

İLKER ŞENGÜLER- Sevgili Arife bazı noktalarda katılmamak mümkün değil ancak bu Ulusal Enerji Konseyi daha önce de gündeme sık sık geldi ve tekrar gündemden düşmüştü. "Enerji" deyince aklımıza elektrik geliyor, dolayısıyla EMO bu işin merkezinde. Yani aslında -Nilgün Hanıma o noktada katılmıyorum- enerjiyle ilgili bu olgu değişik uçlarından çekiliyor. Çevre bir gruptan, santraller bir köşeden, Kojenerasyon Derneği başka bir açıdan yaklaştı. Yani EMO'nun misyonu bence tüm olguları, tüm olanları eksileriyle artılarıyla ortaya koyup iyi bir sentezle teknik düzeyde, öncelikle olanı ve olmayanı tamamen ortaya sermektedir.

Bugün geldiğimiz noktanın kaynağı hakkında bir şey söylememiz mümkün değil, çalıştığımız kurumlar açısından. Ancak Arif'in söylediğine ek olarak, EMO'nun misyonunu öncelikle enerji olgusunu tüm açıklığıyla ve çıplaklığıyla ama daha da önemlisi sentez yaparak, analiz yaparak ortaya koyması gerektiğini düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun.

SALONDAN- Ben de sizin söylediğiniz pek çok şeyde bir yanda beni olumsuz yönde heyecanlandıran şeyler buldum ama sonra cevaplarını da buldum. O bakımdan bir çok şeyin karışımı olan bir görüş vereceğim. Aslında ben kendi adıma görüş versem de, Elektrik Üretim A.Ş. personeli olarak burada bulunuyorum.

Aslında ortaya çıkan görüntü şu, hakikaten hepimiz de paylaşıyoruz bunu: Devletle

vatandaşı veya sivil toplum örgütlerinin birbirine bakışının değişmesi gerekiyor ve zaten bu yönde modeller oluşmaya başladı. O yüzden modelin ne olduğunun belki çok önemi yok, ama biraz el sıkışmaya başlama ihtiyacı var; bunu sizin yaklaşımınızda gördüğüm için bu yaklaşımı paylaşıyorum. Hem içinde, hem dışında yer almak ama Nilgün Hanımın söylediği gibi, gerçekten belli sorumluluklar, belli gruplara, en başında idareye ait ve hakikaten onun görevlerini doğru yapması gerekiyor. Fakat bütün tartışmalar çerçevesinde çevre, bu üst tartışma modelinin bir alt kümesi olarak yer aldı ve söylediklerinizden bazı çıkarmalar yapmaya çalıştım.

Bir termik santral, bir nükleer santral yaklaşımında bugüne kadar yapılan tartışmalarda sivil toplum örgütlerinin -ki, biz de aslında üyesiyiz meslek örgütlerinin- genelde devletten çok farklı bir tercih var. Yani devletle, daha doğrusu idareyle sivil toplum örgütlerinin tercihleri arasında çok ciddi bir farklılık var; yani bu farklılığın olmaması gerekiyor. Demin bahsettiğiniz modellerden bir tanesi yavaş yavaş hayata geçtiğinde belki bu farklılık da ortadan kalkacak.

Sadece nükleer santral ve termik santralin yapılmış olması karşılığı "demek ki bir menfaat var ve demek ki bir başka şey var" şeklinde belki dile geldi, birebir kastedilmese bile. Halbuki gerçekten bu konuda çalışan teknokratlar olarak bunların da gereğine inanıyoruz, fakat zaman zaman dile getirdiğiniz hataların yapılmaması kaydıyla. Fakat bizim genelde meslek örgütlerinde gördüğümüz, tercihler baştan yapılmış ve hep bir karşı çıkış vardı. Bu anlamda sizin "artık karşı çıkma noktasından ziyade bunlara katkı verme aşamasına geçelim" yaklaşımınızı da destekliyorum. Zaten sadece medyadan takip ettiğimiz zaman, hakikaten devletin ve politikalarının manzarası çok kötü; ama sadece bundan ibaret değil. O bakımdan bu tartışmalar, birbirini beslemeler oldukça, gerçekten devletin bazı kararlarının görüldüğü kadar kötü olmadığını ve meslek örgütlerinin veya sivil toplum örgütlerinin bazı önerilerini de görüldüğü kadar vahim olmadığını da görmüş olacağız.

Bu anlamda her ne kadar herkesin görevi tanımlı olsa da, belli bir düşünceleri birbiriyle tanıştırma ve sentez mekanizmaları olduğu takdirde belki 2 zıt kutup gibi görünen şey birbirini daha iyi anlar hale gelecek ve ülke politikaları da daha sağlıklı bir şekilde çizilmiş olacak. Ben tabii çevre bağlamında konuştum bunu; ama -çünkü hep bu konuda polemiklere maruz kaldığımız için- bu anlamda model ne olursa olsun, en azından çözümün bu yoldan geçmesi gerektiği konusunda sizinle aynı görüşte olduğumu söylüyorum.

Prof. Dr. TOLGA YARMAN- Sevgili Arifi kutluyorum. Uzun yıllardır gayet içtenlikle sürdürdüğü savaşımları izleyenlerden biriyim, onun hangi iyi niyetle böyle bir öneriyi dikkate getirdiğini de anladığımı sanıyorum; fakat Arif, bu çalışmaz. Bir defa Ulusal Enerji Konseyi, sevgili Arif'in dikkate getirmek istediği zemini temin etmez çünkü o zemini kim ele geçirirse, netice itibarıyla Ulusal Enerji Konseyi onun görüşlerinin bir yayın aracına dönüşür.

Ben giden Enerji Bakanıyla EMO'dakilerin ve buradakilerin böyle bir ortamda el sıkışarak sağlıklı bir etkinlik üreteceklerine inanmıyorum. El sıkışma fiiline çok saygı duyuyorum, demokrasilerin temel ilkesi uzlaşmadır ama siyasi kavgada güçlü olmadan el sıkışma konumuna gelerseniz, İsmet Paşa'nın söylediği gibi -Amerika için öyle söylemişti- netice itibarıyla vahşi bir hayvanla aynı yatağa giriyor gibi olabilirsiniz. Çok acımasız bir rüzgârla karşı karşıyadır Türkiye, bunu çok iyi tahlil etmek lazım, anlamak lazım; buraya katılanların da konuşmacılardan başlayarak, bu rüzgârın motiflerini iyi idrak ettikleri hissini geliştiriyorum, bunu sevinçle ifade ediyorum. Ama şunu da söylemek istiyorum: Bu rüzgâr, kıran kırana bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Bunun karşısında iyi niyet, el sıkışma -iyi niyetli her zaman olunacaktır, demokrasiler her zaman uzlaşma zeminlerini oluşturacaktır- aynı masalara oturma, aynı çatıların altında aynı amaçlı kuruluşları meydana getirme yönündeki temennilerin gerçekte bağdaşmadığını, örtüşmeyeceğini düşünüyorum. Keşke yanılısam; yani tamamen sektör de görünmek istemiyorum, öyle bir niyetim hiç yok.

Böyle bir şey şöyle olur diye düşünüyorum: Böyle bir yaklaşım, demokratik bir kitle örgütü hüviyetinde olur. Yani devlet bazında kurulmaz Enerji Konseyi, kurulsa da kimin eline geçerse onun yayın aracına, görüş ifade aracına dönüşür. Demokratik bir kitle örgütü olur, EMO böyle bir örgüttür ama tabii yükleri de vardır, benden önce söz alan arkadaşlar bunu ifade ettiler, Nilgün arkadaşımızın görüşlerine önemli ölçüde katılıyorum.

Sevgili Arif, yani burada bir vakıf olur, bir yeni dernek olur; yani yalnızca enerji politikalarını, enerji politikaları yönünde halkın örgütlenmesini, halkın katılımını ve onun iyi niyetli yaptırımlarını gündeme getirecek, yükseltecek, yüceltecek bir kuruluş olur. Ama bunu devletten beklemek, devletin içerisinde yapılanmayı önermek gerçekte değil. Devletin içerisinde öyle yahut böyle de bulunanlara çok saygım var, Enerji Bakanı beni mahkemeye verdi ve onun berisinde şu lafları söylemiştim -gayet yakinen biliyorsunuz, ne yaptığını bilmiyor bir defa, onu geçelim- "Çoğunlukla birilerinin çıkarları için çalışıyor." Ama bunu söylerken kötü niyetli değildim, gerici de değildim. Gerçi arkasından fevlekeyle beraber patlayan fevkalade nahış, çok çirkin, iğrenç denilebilecek birtakım semptomlar da ortaya gelmedi değil ama demokraside çıkarlar örgütlenir. Şu var ki; bu çıkarların bizim menfaatlerimiz gibi gösterilmesi fevkalade ayıptır.

Dediğim gibi, onlara saygım var, onların demokratik haklarına, çıkarlarının örgütlenmesine saygım var ama bizim özlemlerimizle, burada bulunan yahut bulunmayan pek çok arkadaşımızın, dostumuzun, omuzdaşımızın özlemleriyle hiçbir şekilde bağdaşmayan, tam tersine taban tabana zıt birtakım yaklaşımların aynı çatı altında örgütlenmesi çok çok beklenen yönde sonuçlar vermeyecektir diye düşünüyorum. Bir vakıf olabilir, bir dernek olabilir, bir gönüllü kuruluş olabilir, olmasını da istiyorum, olursa katılırım, güç veririm, destek veririm, içinde yer alırım, zannediyorum pek çok arkadaşımız aynı şekilde davranıyor olacaktır. Siyasi bir çizgi, yani alışılmış bir siyasi zeminde olmamasını da onun demokratik anlamda kitleselleşmesi açısından önem

taşıyacağımı da düşündüğümü ifade edeyim. Ama çok ciddi, çok siyasi; yani kitlelerin beklentileri, özlemleri itibariyle çok siyasi bir misyonu da yerine getirebileceğini ümit ettiğimi ifade etmek istiyorum.

ARIF KÜNAR- Top bende, Tolga Hocanın son golüyle 3-2 oldu, olumsuz bir şey çıktı. Yalnız ben çok net ifade edemedim ya da düşüncemle kullandığım sözcükler arasındaki bağ da bazen kopuyor. Ben hiçbir zaman devletin, mevcut siyasi yapının ya da mevcut şu anki bürokratik yapının inisiyatifine girip onun altında örgütlenmeyi söylemiyorum, hatta onun üstünde bir örgütlenmeyi söylüyorum. Yani devletin, bugüne kadar hep bizim karşımızda duran, hep bizim muhalefet ettiğimiz -'devlet' dediğimiz de sonuçta bizlerden oluşan- o yapının üstünde, onun tek başına aldığı karar merciilerinin artık alınamayacağını ispatı bir sürü yapıldı işte, Yatağan'dan tutun da Akkuyu'ya kadar yüzlerce örneği var. Artık bir yerden sonra demek ki bu işin halka karşı, halka rağmen ya da EMO ve TMMOB gibi uzman bir örgüte rağmen ya da çevrecilere rağmen yapılamadığını onlar da anladı, pahalı deneyler yaşandı bu ülkede.

Bu saatten sonra, özellikle Şahin arkadaş ve benim TEK'e, TEAŞ'a, TEDAŞ'a, bu TAEK gibi kurumlarla olan ilişkim, onlarla tanışmalarım, insanlarla görüşmelerimden çıkardığım şu; onlar da EMO'dan bir şey bekliyorlar, yani EMO bir aracılık yapsın. Bir şeye karşı çıkabilir, karşı çıksın ve onu savunsun; ama EMO'nun -bu onların tabiri, tabii bu şimdi belki hoş olmayacak, birçok kişi rahatsız olacak- kafasını kuma gömdüğü, devekuşu misali davrandığını ima eden bir sürü yaklaşım var. Yani EMO ayrı bir yerde örgütlenmiş, biz de EMO üyesiyiz ama kendi kendine muhalefet geliştiriyor, bizimle olan ilişkisinde bu bir dönüşüme neden olmuyor. Mevcut mevzuatlar çerçevesinde ya da o anki siyasi yapının belirlediği tercihler konusunda biz bildiğimizi yapıyoruz, EMO ayrı bir söylem geliştiriyor. Sonuçta birtakım davalar kazanılıyor ama bu nihai olarak bu kötü gidişatin, bu keşmekeşliğin ya da kaotik durumun önüne geçemiyor, yani ona çözüm üretmiyor; onu tespit ediyorum.

Kuşkusuz muhalefet olacak ama zaten muhalefeti bir adım öne çıkarıp EMO'nun doğru söylediği, doğru politikalar önerdiği şeyin hayata geçirilmesini sağlamanın bir aracı olarak bunu söylüyorum. EMO neyi savunuyor? Ulusal bir enerji politikası ve daha çok çevreyle uyumlu yeni enerji kaynaklarını; çok genel hatlarıyla böyle bir politikayı savunuyor. Bu da zaten, sadece termik ve nükleer santral satmak isteyen birtakım lobilerin dışında, Türkiye'deki toplumun, birçok sivil toplumun da istediği, neredeyse Türkiye'nin büyük kesiminin istediği bir tercih. Zaten bu politika ulusal bir politika, bunun hayata geçmesini sağlayacak bir mekanizma arıyorum. Yani niye termik santral tercihleri yapılıyor, Türkiye niye illa 30-35 yıl nükleer santral tercihleri peşinde koştu, niye politika hep nükleer enerjiye göre endekslendi, niye EMO 35 yıl -daha fazla 54'ten beri var- bu konuda muhalefeti yürüttü?

Politik olarak yeni bir enerji politikasının belirlenmesinde çok katkısı olduğunu söyledi bir arkadaşımız ama ben çok fazla olduğunu düşünmüyorum; yani onlar kendi kendilerine

yine o WASP (white-anglosakson- protestant) modelleriyle kendi bildiklerini okuyorlar, yani EMO sadece muhalefet yapıyor. Ben artık bunun dışına çıkılsın diyorum. EMO'nun da asli görevi dediğim o- EMO artık politika üreten ve bu politikayı netleştirdikten sonra Türkiye'ye bunu oturtan, damgasını vuran bir noktada olmalı diye görüyorum kendimi. Yani hep böyle yapılan enerji politikasından, Enerji Bakanını eleştiren bu davaları açmaktan öte, biraz da artık "bu yanlış politika, bunu yapmayın ki bu davaları açmayalım, şöyle bir politikayı Türkiye'de uygulayalım" deyip onu oturtmak. Benim tek derdim bu, bunun mekanizmasını arıyorum, aracımı arıyorum. Bu olabilir ya da olamaz, tabii ben de çok umutlu değilim ama EMO artık bir adım öne geçmek durumunda diye düşünüyorum.

Şahin Bey söyledi, "artık karşı değil de katkı" gibi kibar, nazik bir şeye çevirdi. Bence tam tersi; yani karşı olduğumuz şeye devletin katkı koymasını talep ediyorum. Yani bizim karşı olduğumuz ya da bizim doğru söylediğimiz neyse, tüm Türkiye'nin, sivil toplumun, başta uzmanlık örgütlerinin belirlediği, yöre halkının onayladığı ve kabul ettiği şeyleri devletin kabul etmesini öneriyorum. Tam tersi; yani devletin yaptıklarına bizim karşı çıkmamız yerine, bizim önerdiğimiz devletin katkı koymasını öneren bir model kafamda. Ama bu nasıl gerçekleşir; işte bu tartışma, böyle ortamlar, birçok süreçten geçilmesi lazım.

Onun dışında olumsuz olarak görüş belirten arkadaşlara çok fazla söyleyeceğim bir şey yok ama artık böyle olmasını düşünüyorum. Yani şu anki sistemin yarısını kapatan, supap olan yeşil hareket için de bunlar söylenmişti zamanında, anti-nükleer hareket için de anarşist hareketler için de aynı eleştiriler yapılmıştı. Yani sonuçta sistemin deliğini ya da sistemin yanlışlığını düzeltmeye çalışan ya da onlara yeni bir perspektif, yeni bir vizyon sunan oluşumlar da böyle süreçlerden geçiyor. Tam tersi düşünüyorum, yani artık edilgen bir yurttaş değil; bu dünyada da böyle artık, biliyorsunuz sivil toplum örgütleri artık her şeyi belirliyor. Türkiye'de tam tersi, hâlâ devlet her şeyi belirliyor. Bu kaçınılmaz bir süreç bana göre, ne kadar karşı dursak da bu sivil toplumun inisiyatifi elde etmesi ve giderek belirleyici rolü, hali ve davranışı bence önlenemez ve bir şekilde önünde durulamaz bir durum. Yani biz istesek de, istemesek de devleti ayrı bir kategori, ayrı bir katman ve sivil toplumu ayrı bir katman alıp da onlar orada bir şeyler yapıyor, biz burada onlara karşı hep bir şeyler söylüyoruz, bu tamam; ama bence bunun bir üst aşaması olmalı ve dünyada böyle oluşumlar var artık.

Artık biz tüketiciler olarak "şöyle temiz enerji istiyoruz, ben şu fiyattan enerji almak istemiyorum, bana şu fiyata enerji vereceksin, bana elektrik kesintisi yapamazsın, istersen git bilmem ne fabrikasına yap ama bana yapamazsın" deyip o kendi yurttaşlık hakkını, tüketici hakkını dayatabileceği, diretebileceği oluşumların yolu da bu tür örgütlenmelerden geçiyor. Örneğin, Tüketici Hakları Derneği "Ulusal Tüketici Konseyi Platformu" diye bir şey oluşturdu, bu bir zorunluluktan oluştu. Tüketici Hakları Derneği vardı, tek başına bir işlev yürütüyordu ve onlarca çeşitli konuda çözüm üretmeye çalışıyordu; ama yetmedi. Bu yüzden, içinde Hak-İş'in, DİSK'in, Türk-İş'in; yani aklınıza gelebilecek, dolaylı olarak

ya da doğrudan herkesin tüketici olduğunu düşünürsek, tüm Türkiye'deki bu kuruluşları ve örgütleri kapsayan bir üstyapıya dönüştü. Yani bu daha güçlü bir yapı, şu anda kuruluş aşamasında, belki izliyorsunuz.

Kaçınılmaz olarak elektrik mühendisliği de yetmeyecek; "elektriği biz belirleriz, enerji politikasını biz söyleriz, bizim söylediğimiz doğru" demek, bir noktadan sonra bana göre de yetmeyecek. Bunu bir üst aşamaya sıçratmak, toplumsallaştırmak ve ulusallaştırmak için EMO'nun biraz daha farklı bir yapıya öncülük etmesi ya da destek vermesi gerekiyor. İlla kendi asli işlevini bertaraf edip de sırf ona yönelik bir şey yapması gerekmiyor. Onun bir parçası, bir alt grubu ama bence esas işlevi diye düşünüyorum. Yani bunlar birbiriyle çatışan, çelişen, birbirini yok eden, EMO'nun kimliğini zayıflatan; sistemle, yeni dünya düzeniyle uyuşan ya da ona tabi olduğunu gösteren şeyler gibi gelmiyor bana. Tabii bu tartışmaya açık, yani tartışarak belki ben de sonuçta ikna olabilirim, gerçekten boşa bir çaba diyebilirim ama şu anda gerçekten bu ülke için, bu insanlar için bir şeyler yapmak lazım.

Yıllardır hep muhalefet, hep yazı çizi, hep böyle bir şeyler yaptık ama sonuçta her şey daha kötü gidiyor, kötüye gittiğini biz önceden görüyoruz ve bu bana hiç vicdani rahatlık sağlamıyor. Ben bunu biliyorum, yıllarca yazdık işte, bu nükleer santralla ilgili bir sürü çalışmalar yaptık; enerji politikasının bu ülkeyi soktuğu çıkmazı zaten biliyorduk, hep söyledik, hep biliyorduk, hep yazdık. Ama sonuçta hepimiz aynı sonucu yazıyoruz, aynı ıstırap çekiyoruz, bundan sonra daha da fazla ıstırap çekeceğiz. Nereye kadar ıstırap çekeceğiz?

Benim tek derdim, artık bizim biraz inisiyatif almamız. Bu anlamda örgütlenme modelleri ya da söylemlerim çelişebilir ya da düzgün ifade etmeyebilirim ama niyet böyle. Ancak bunun araçları, yöntemi tartışmaya açık, EMO da zaten böyle bir şeye zaten karar vermedi, Hayati onu söylüyor. Yani benim sadece bu proje önerim tartışılıp kabul edilebilir, onaylanır, böyle bir çalışma başlar ya da başlamaz, bu ayrı bir şey, sadece bir proje bu. Çok genel özetlemeye çalıştım, yani sadece niyet iyi; ama diğer şeyler gerçekten tartışılmaya, değişmeye ya da olumlu-olumsuz bir sürü katkıya ihtiyacı olan bir proje hâlâ, benim iyimser umudum.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun.

İLKER ŞENGÜLER- Sevgili Arif'in şunu demek istediğini kabul edebilir miyiz: "Sivil toplum örgütünün inisiyatif alabilmesi için, EMO'nun teknik altyapıyı veya TMMOB adına hazırlaması gerekir" diyebilir miyiz?

ARIF KÜNAR- Tabii TMMOB adına. Burada EMO üyesi olduğum için hep EMO diyorum; ama aslında benim kastım TMMOB, TMMOB'nin bütünü, çünkü içinde her türlü meslek disiplini örgütü var. Zaten EMO kamu kurumu niteliğinde bir kurum, onu da tartışmamız lazım. Yani o zaman EMO'nun kamu kurumu niteliğini yok saymamız ya da reddetmemiz lazım. Hocam da söyledi, çıkarlar örgütlenir, ben de çıkarımı örgütlemek

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

istiyorum. Bir tüketiciyim ve başım bu enerjiyle belaya girecek, bir an önce örgütlenip bunun karşısında durmak istiyorum. İlla adımın EMO olması gerekmiyor, Tüketici Hakları Derneği de olabilirim ya da bir sendika olabilirim; çünkü eninde sonunda ülkedeki her alınan karar, her enerji yatırımı bana negatif dönüyor, bana zarar veriyor, ülkeye zarar veriyor. Nereye kadar bu zararı verecek? Onun için bir an önce inisiyatif olmak istiyorum, daha aktif olmak istiyorum ve devleti yönlendirmek istiyorum "arkadaş, sen yanlış yapıyorsun, yıllarca yanlış yaptın, biz bunu söyledik; ama sen yine yaptın, bu kadar zarar oldu bu ülkeye, herkese". Artık bundan sonra TMMOB'la bu altyapıyı oluşturmalıyız. Ulusal bir enerji politikası ve bunun içinde TMMOB dışında tüm çevreciler, üniversiteler, STK'lar, belediyeler, yöre halkı, tabipler, hukukçular; yani büyük bir konsensüstan oluşan. Artık, "termik, nükleer istemiyoruz, yenilenebilir kaynaklar istiyoruz, daha verimli enerji yatırımları teknolojileri istiyoruz, ülkeye bundan sonra şunlar girmesin, bunlar yapılmasın, artık bunların miadı dolmuştur" deyip bunların önünü kapamak, yeni bir sayfa açmak ve bunda da öncülük yapmak gerekiyor.

Yani hukuki anlamda bir işlevi olabilecek bir öneri; ama tabii ki geri kalan kısmına katılabilmek, Ulusal Enerji Konseyi, Tüketici Konseyi ya da buna bu minvalde, bu çerçevede bir işlev yüklemek, özellikle 11 Eylül'den sonra bence manası olmayan bir yaklaşım.

OTURUM BAŞKANI- Gökhan Beyin de bir katkısı olacak bu konuda.

GÖKHAN CANDOĞAN- Çok şey yapmak istemedim ama bilmiyorum, Arif Beyin söylediği şeyler bana çok tanıdık geldi, "size de aynı şekilde hep muhalefet ettik, artık biz de bir şeyler üretelim, katılalım." Yani Amerika'yı yeniden keşfetmenin heyecan ve hazzı güzel bir şey ama bu dönemin modasına uyup işlevsizleştirme ve içeriksizleştirme; yani dünyayı algılayışımızı, kavramları algılayışımızı. Sanki bir çok şeyi yeni baştan keşfediyormuş gibi, sanki bazı şeyler tekrarlar halinde yaşanmıyormuş gibi. Sadece adımı değiştirip birtakım şeyleri yeniden sunmak ve bunu sorunların çözümüne bir katkı olarak düşünmek çok tehlikeli bir düşünce yapısı ve bu istisnai bir düşünce yapısı da değil açıkçası. "Çok tanıdık geldi" derken, bir zamanlar birtakım düşünceleri savunduktan sonra bir şekilde farklı şeyleri savunmaya başlayan insanların nedense temel argümanı böyle bir şey oluyor. Arif Beyin böyle düşündüğünü zannetmiyorum, ama söylediği şeyler içerik olarak son derece kötü bir şey oldu bence.

Elektrik Mühendisleri Odası, tıpkı bir baro gibi bir meslek örgütüdür, bir sivil toplum örgütü değildir. Sivil toplum örgütü nedir? Benim aklıma bir toplumsal dayanağı gelmiyor böylesi bir kavramın, bir çıkar örgütlenmesi şeyi de sivil toplum örgütü için çok yetersiz bir şey. Daha da üzüldüğüm şey, sivil toplumu bir yüceltme anlayışı var. 11 Eylül'den sonra böylesi bir şeyin ısrarla ve hararetle hâlâ sivil toplum savunuculuğu yapıyor olabilmenin ya da sivil toplumu üretmenin, çoğaltmanın, yaygınlaştırmanın sorunların çözümünde çare olabileceğini savunabilmenin, bunun da ötesinde bu sivil toplumun

ürettiği fikirleri devletin benimseyip daha da önünü açacağına ilişkin bir düşünceye inanmanın çok vahim bir durum olduğunu düşünüyorum.

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, birçok ülke bugün kendi halkına hiçbir şekilde danışmadan, bırakın bir enerji politikasını çözmek filan, çok temel insan hakkını, yaşam hakkını, uluslararası hukuk bir yana; yani herkesin gözünün içine baka baka yok ediyor. Amerika gibi sivil toplumun ve temel hakların korunduğu bir ülkede 100 yıllık insanlık tarihini geriye götürecek kadar bir askeri mahkeme, sivil insanları yargılayabilmek, her türlü savunma hakkını elinden alarak yargılayabilmek konusunda bir kararı alıp uygulamaya geçebiliyor; yani 11 Eylül'ün çok önemli bir gösterge olması lazımdı. Hukukçu olarak tüketici hukukunun Avrupa Birliği'nin normlarına bizim ülkemiz için hukuki anlamda ön açıcı ya da birtakım mücadeleleri destekleyici bir araç olarak kabul edilebileceğini düşünüyorum ama sadece bu hukuki bir şeydir. Bunun daha ötede bir toplumsal başarı ya da yeni bir şey getirebileceğini düşünmek, açıkçası dünya siyasetini, bu ülkeyi, bu dünyayı yönetenlerin ve ne şekilde yönettiklerini algılama eksikliği ya da bir algılama hatası olduğuna ve böyle bir şeyden kaynaklı olduğuna işaret etmek dışında bir şey söylemez bence.

Yani bir meslek örgütünde meslek örgütünün politikasını belirlemek istiyorsanız, meslek örgütüne girersiniz, faaliyet yürütürsünüz, seçime katılırsınız veya aday olursunuz ve başarılı olursanız politikalarınızı yaşama geçirirsiniz. Bu EMO'da da böyledir, Baro'da da böyledir; yani varolan bir örgütünüzün içinde mücadele edip o örgütsel yapı içinde ayrı bir yapı, kurum oluşturmaya hiç gerek yok. Bugün elektrikle ilgili sorunların tüketiciye yansıyan kısmının çözümü çok basit, çok şey bir şeydir.

Elektrik Mühendisleri Odası -4 yıldır Oda'nın hukuk işleriyle uğraşıyorum- çok daha temel anlamda, bu ülkenin enerji politikasının oluşması anlamında çok ciddi argümanlar üretmiş ve bizim bir çok yerde kullandığımız bir altyapı geliştirmiş. "Böyle bir şey yok" diyemezsiniz, böyle bir şey var. Bunun da ötesinde her türlü hukuki, fiili ve siyasi mücadele, elinden gelen yapılarak, gerek tüketicilerin haklarının korunması, gerek mühendislerin haklarının korunması ve gerekse de toplum yararlarının korunması açısından bence üstüne düşeni fazlasıyla yapıyor. Zaten fazlası, bu Oda'nın ya da bir meslek örgütünün işlevini aşan bir şeydir; yani bir oda politikasıyla ülke yönetimini, ülke siyasetini değiştiremezsiniz zaten, bunun için demokrasilerde siyasi partiler vardır.

Sivil toplum bir yandan sürekli olarak pompalanırken, bir yandan da belki çok daha önemli sonuçlara yol açabilecek kamu çalışanlarının sendika ve sendikalar bünyesinde örgütlenmesi yıllardır engellenmiştir Türkiye'de. En sonunda, o da bir şekilde -içeriğini tartışmaya girmeyeceğim- bir Memur Sendikası Yasası çıkmış ama bunun etrafında da devlet bir yandan kendisine yakın düşünceye yakın bir sendikayı örgütleyip diğeri işlevsiz kılmaya uğraşmış. İnsanların -'insanlar' derken Türkiye'yi kastetmiyorum- bir çok gelişmiş ülkenin bugünkü yapısını oluşturan çalışan kesimin, işçi sınıfının bir örgütlenme modeli olan sendika, böyle bir şey var ve bu insanlara kullanılmamaya çalışılırken, sivil toplum

etrafında birtakım yeni önermeler getirip bunlarla çözüm arayışına girmek, kavramları birbirine karıştırmaktan kaynaklı olabilir biraz.

Yani hukuki anlamda bir işlevi olabilecek bir öneri ama tabii ki geri kalan kısmına katılabilmek, Ulusal Enerji Konseyi, Tüketici Konseyi ya da buna bu minvalde, bu çerçevede bir işlev yüklemek, özellikle 11 Eylül'den sonra bence manası olmayan bir yaklaşım.

OTURUM BAŞKANI- Buyurun.

HAYATİ KÜÇÜK- Esasında burada çok çözülebilecek gibi görünmüyor, yani gerçekten iyi niyetle getirilmiş öneriler. Fakat benim asıl üzerinde durmak istediğim, organizasyondan çok, orada tüketici kavramıyla kamu hizmeti kavramının bir arada olup olamayacağı gibi daha içeriğe yönelik sorunlar var. Yani bir kamu hizmetinin sunumunda herhangi bir kâr unsurunun güdülemeyeceği, dolayısıyla kamu hizmetinden yararlananların tüketici güçleri konumuna düşürülmemesi gerektiği gibi birtakım sorunlar var; yani bunların daha uzun bir şekilde tartışılarak giderilmesi gerekiyor sanıyorum. Sadece bir organizasyon ve o organizasyonun işlevi sorunu değil; daha başkaca, yani çevre sorununu aşan yönleri var bu konunun. Dolayısıyla onların tartışılıp netleştirilmesi gerekiyor sanıyorum; daha geniş bir anlamda tartışma içeren bir konu. Şimdi burada da sanıyorum bu konuyu halledemeyiz; bunu söylemek istiyorum.

OTURUM BAŞKANI- Ben de bir-iki şey söylemek istiyorum. Arifi uzunca yıllardır tanıyorum, gerçekten bu önerisi değişik; yani zaman zaman benzer şeyleri dile getirmişti. Bu nükleer santrallere karşı çıkma sürecinde de gerek TMMOB'nin, gerek EMO'nun oldukça büyük katkıları oldu. Eminim pek çok alanda da yapılan birtakım hataları gidermede, hukuki yönlere başvurmada topluma önderlik yapıyor, fakat yeterince toplum tarafından takip edilmiyor; yani ancak EMO'yu bilenler, onunla mesaisi olanlar.

Ne EMO'nun ne de TMMOB'nin üyesiyim; fakat basından takip ediyorum. Sanırım şöyle bir yöntem; yani EMO'ya böyle bir misyonu birinci derecede yüklemek yerine bir Tüketici Hakları ya da başka bir dernek çatısında, elektrik konusunda uzmanlaşan bir birim ve ona da EMO'nun dışarıdan kendi uzmanlığı konusunda destek vermesiyle bu mesele hallolur gibi geliyor bana. Çünkü gerçekten Türkiye'de, hani benim kendi mesleğimi bir yana bırakırsam, bir vatandaş olarak bazı sorunlarda nereye başvuracağımı bilemiyorum. Yani buna pek çok kişi de sadece üzülüyor ya da birtakım şeyleri körü körüne kabulleniyoruz; yani "bugün şu oldu, tamam, eyvallah; yarın bu oldu, tamam" bu şekilde gidiyor.

Yani bir şekilde halka bir adres gösterilirse ve öncülük yapılırsa -benim anladığım kadarıyla sanırım yasal olarak EMO değil bunun adresi- yararlı olur diye düşünüyorum. Ama EMO'da da belli bir birikim var; EMO'nun bir alt birimi olabilir, destek verebilir ve daha aktif olabilir. Arifin hakikaten "edilgen olmayalım, daha etken olalım" sözlerine de katılıyorum; ama EMO, bana da birinci derecede adres olmayabilir gibi geliyor. Bir

Tüketici Derneği'nin önderliğinde, çünkü bizi ilgilendiren şeyler sadece elektrikle de kısıtlı değil; Doğalgaz Yasası çıktı, pek çok konuda ihtiyaç var. Bireyler olarak kendi haklarımızı savunmayı ve ne şekilde hareket edeceğimizi bilmiyoruz. Bu konudaki düşüncem böyle.

ARIF KÜNAR- Ben de Gökhan arkadaşına teşekkür ediyorum, sayesinde epeyce bilgilendim. Ben de uzatmak istemiyorum, aynı şeyleri tekrarlamak istemiyorum, yani ne demek istediğim, derdimin ne olduğu metnimde de var. Bu bir süreç, yani bu zaten benim tek başıma talep ettiğim ya da bir gece yatıp ertesi gün aklımdan uydurduğum bir şey değil. Bu dünyada, Amerika'da, Avrupa'da, hatta Hindistan'da, üçüncü dünya ülkesi olmayan ve olanlar dahil hepsinde bu tür örgütlenmeler var, başladı; yani bu Türkiye'de de kaçınılmaz olacak. Ama bunun şekli şemali, şimdiden gerekip gerekmediği ya da bunda EMO'nun yer alıp almayacağı konusu tartışılabilir; ama bu kaçınılmaz bir şey.

Yani Gökhan'ın söylediğinin tam tersine; tüketici hareketi, sivil hareket gerçekten belirleyici oluyor bana göre, hepimiz bence görüyor ve yaşıyoruz. Yani bunu yok saymak ya da kendimize böyle olmayan şeyler atfetmek, illa siyasi platformla; yani siyasi partiyi önermek, bana göre bugüne kadar dünyada yapılan ve Türkiye'de de yapılmaya devam eden en büyük yanlışlığın ipuçları da var bunun içinde. Yani hep siyasi partiye havale ediyoruz ve biz geri çekiliyoruz, ondan sonrası işte bugünkü yaşadığımız durum gibi; ama onun dışında inisiyatifi ele alan bir çok Avrupa ülkesindeki insanlar, ülkelerin ve devletlerin enerji politikasını değiştiriyorlar, Kyoto'da başka kararlar aldırıyorlar. Almanya'daki nükleer enerji politikasından vazgeçme, Amerika'daki ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki hepsi bu sivil yurttaş hareketiyle olmuş; yani devletler ya da tröstler, nükleer santral kuranlar keyfinden ya da "bu kötüymüş, kusura bakmayın" demiyorlar. Yani bu hareketler bence gerçekten önemli, bu eleştirilebilir ya da küçümsenebilir, orasına karışmıyorum; ama Türkiye'de de kaçınılmaz olarak böyle olacak.

Benim tek derdim şu: EMO bir uzman kuruluş olarak, hem de kamu kurumu niteliği itibarıyla bir koordinasyon kurabilir; yani yönlendirebilir ve doğru politikayı dikte edebilir, kabul ettirebilir. Ama onun dışında inisiyatifi ele alan birçok Avrupa ülkesindeki insanlar, ülkelerin ve devletlerin enerji politikasını değiştiriyorlar. Kyoto'da çok önemli kararlar aldırıyorlar. Almanya'da nükleer enerji politikasından vazgeçme, Amerika'daki ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki hepsi bu sivil yurttaş hareketiyle olmuş; yani devletler ya da tröstler, nükleer santral kuranlar keyfinden ya da "kötüymüş, kusura bakmayın" demiyorlar. Bu hareketler bence gerçekten önemli, bu eleştirilebilir ya da küçümsenebilir ama Türkiye'de de kaçınılmaz olarak durum böyle olacak.

EMO sivil bir uzman kuruluş olarak, hem de kamu kurumu niteliği itibarıyla bir koordinasyon sağlayabilir, yönlendirebilir ve doğru politikayı topluma dikte edebilir, kabul ettirebilir. Devlet başka bir şey çeker, biz -çevreci şapkam da var benim, bilenler bilir- öne çekersek, sonuçta keşmekeş ve böyle itiş kakış olur. Ama ülke gerçekten

bundan çok zaman, çok enerji kaybetti ve hâlâ kaybetmeye de devam ediyor, bu yeni Enerji Üst Kurulu'yla ve yeni Enerji Piyasası Yasalarıyla edecek de.

Dediğim gibi, bu bir süreç zaten, şu anda kabul görmesek de, onaylamasak da buna benzer süreçler yaşanacak; ama EMO'nun bundaki bir öncülük vasfını görüyorum. Ama "asli görevini, diğerlerini bırakıp da buna dönüşün" demiyorum, bu yanlış anlaşılıyor hep. EMO yönlendirici olabilir, arabulucu olabilir, koordinatör olabilir. Gerisi zaten sivil toplumun, o "ulusal enerji konseyi" dediğim, ağırlıklı olarak diğer bütün katmanlardan, temsiliyet gruplarından olacağı için, zaten bu kendi kendine dönecek. Benim düşündüğüm tarz, ne devletin bir alt kurumu ne de EMO'nun gerçek muhalif kimliğini ya da eleştirel kimliğini hiçbir zaman bıraktırmayacak ya da onu ekarte etmeyecek bir şey.

OTURUM BAŞKANI- Sanırım bu oturumu kapatabiliriz.

Bütün katılımcılara ve dinleyicilere, katkıları ve bizi dinledikleri için çok çok teşekkür ediyorum, herkese iyi akşamlar diliyorum.